

Роман МАКІТРА¹, Маргарита СЕМЕНЮК²

РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО ВИДОБУТКУ НАФТИ В ГАЛИЧИНІ У ХІХ СТ.

*¹Інститут фізико-органічної хімії та вуглехімії ім. Л.М. Литвиненко НАН України,
вул. Наукова, 3а, 79053 Львів, Україна
e-mail: vfh@org.lviv.net*

*²Інститут геології та геохімії горючих копалин НАН України,
вул. Наукова, 3а, 79053 Львів, Україна
e-mail: iggk@mail.lviv.ua*

Приведено дані розвитку нафтовидобутку в Галичині в другій половині ХІХ ст., починаючи з примітивних копанок і закінчуючи шахтами з глибинним бурінням. У цей період одночасно виникла і бурхливо розвивалась нафтопереробна промисловість від простих дистиляцій до рафінерії нафти. Приведено дані різкого росту продукції за період 1880 – 1885 рр., так, що у деякі роки Галичина займала перше місце в світі за нафтовидобутку. Охарактеризовано вплив розвитку нафтової промисловості на економіку країни та на рівень життя мешканців регіону.

Ключові слова: Галичина, нафтовидобуток, дистиляція, економіка продукції.

Відомості щодо проявів нафти в Галичині зустрічаються вже з ХVІ ст. однак тільки на початку ХІХ ст. з явилися спроби застосувати її для освітлення (Геккер). Після створення Лукасевичем та Зехом нафтової лампи (1893) розпочинається вже інтенсивний її видобуток, однак до 50–60-х років нафту одержували за допомогою криниць-“копанок” із покладів [1], близьких до поверхні землі. Переможний хід освітлення нафтовими лампами сільських хатин, так і урядових будівель, промислових підприємств і, навіть, залізниць – поставив вимогу до різкого збільшення видобутку цієї цінної копалини.

Отже, ситуація змінилась – стало ясным, що основні поклади нафти лежать на значно більших глибинах, яких примітивні криниці-копанки не досягають. Тому копання криниць-шахт було закинуто і основний нафтовидобуток переорієнтувався на буріння, все глибших і глибших сверловин. До цього примушувало і зниження цін на нафту – незважаючи на все зростаючий попит, зростав і її видобуток в світі та, відповідно, вона дешевшала. Якщо в 1860 р. денний видобуток в 100 кг нафти з одного “шибу” вже уважався успішним, то декілька років пізніше копальні, які давали менше 5 центнерів (250 кг) нафти в день, вже уважались нерентабельними. Хоча, з другої сторони, коли в 1870 р. продукція одного шибу в Бібрці (Польща,

фірма Лукасевича) давала за добу 30 ц (1500 кг) нафти, то це уважалось надзвичайно великим досягненням. Вже в 1884–1885, фірма Щепановського і спілки видобувала з своїх сверловин в Слободі Рунгурській біля Печеніжина 100–250 ц нафти за добу. Очевидно, це було зумовлено не лише освоєнням нових продуктивних копалин, але й удосконаленням техніки нафтовидобутку. В першу чергу це відносилось до широкого впровадження техніки буріння, яка давала можливість добувати нафту з її глибших покладів. Сверловини з початкових 10-и метрів у глибину швидко дійшли до сотень метрів і навіть декількох кілометрів. Сама техніка буріння була відомою ще з початку 1800-х років, коли її застосовували для досягнення джерел води, але лиш при нафтовидобутку були розроблені нові методи. Коли початково сверла були закріплені на дерев'яних чи металевих штангах, які піднімались і опускались за допомогою рук, але їх скоро замінили парові машини. У XX ст. удосконалили також конструкцію самих сверл – для особливо твердих порід сверла оснащувались насадками з технічних діамантів. Особливо важливим удосконаленням була подача в сверловину струї води, яка виносила назовні роздріблену породу. Зрозуміло, що такі роботи вимагали значних фінансових затрат, на які не були спроможні дрібні підприємці.

Не зовсім ясно коли, вперше в Галичині було застосовано буріння. З однієї сторони, в літературі приводиться дата 1856 р. (Борислав), тобто на 5 років скоріше, чим в Тітусвіллі, США [3], де в 1860 р. вже було десятки шибів, з другої сторони, в цьому ж джерелі згадано, що першу правдиву свердловину вибури в Роберт Домс лише в 1862 р. [3]. Можливо, що дата 1856 р. відноситься тільки до застосування буріння для облегшення праці при ручному копанні шахт, якими доходили до нафтопродукуючих верств.

Тут цікаво згадати деякі дані про самого Домса (1815–1893) – це був львівський підприємець, який окрім нафтовидобутку, займався виробництвом пива і муки та був вибраний головою Львівської промислово-торгової палати. Він заснував на вулиці Митрополита Андрея, 10 (це сьогодняшня назва) “Притулок для старців” – збіднівших підприємців, інженерів і т.п. [3].

У всякому випадку, зростання попиту на нафту та надії на великі прибутки зумовили це, що вже в 70-х роках XIX ст. ціле Прикарпаття покритилось густою сіткою працюючих чи пошукових шахт. Був певний період, коли Галичина по своєму нафтовидобутку займала перше місце в світі. Можливості одержання великих прибутків з нафти привели до створення маси дрібних підприємств і дикої спекуляції земельними площами. Селяни – власники нафтоносних теренів, ділили землі на мікроскопічно малі ділянки і здавали в оренду чи продавали їх фінансово малозабезпеченим підприємцям для пошуку та видобутку нафти, або, пізніше воску. В результаті шахти ставились щільно одна біля другої, що приводило до конфліктів між підприємцями чи їх робітниками. Навіть викопану землю необхідно було вивозити далеко поза розроблювані терени. Водночас примітивні умови видобутку нафти, а також її перегонки, яку часто здійснювали в тимчасових дерев'яних будинках, призводили до численних нещасть і пожеж. Через стрімкий ріст продукції власники старалися добувати її якнайбільше і ціна на сировину почала знижуватись.

На Прикарпатті в тодішніх границях “коронного краю Галичини і Льодомерії” було три нафтовидобувні райони: околиці Борислава, доріччя Пруту-Бистриці та доріччя Сяну-Вислока. Одначе в двох останніх видобуток нафти до 1900 р., практично, припинився внаслідок вичерпання нафтових родовищ.

Основним районом видобутку нафти на Прикарпатті, який діє і до сьогодні, був Борислав. Як згадано, присутність нафти в околицях Борислава ствердив ще в 1810–1817 Геккер [1]. Примітивні шахти-копанки для видобутку нафти були створені там ще в 1856, а в 1862 р. пробурено першу сверловину. Вирішальним в історії промислового освоєння Бориславського нафтового родовища став 1872 рік. Тоді було введено в експлуатацію залізничну колію, що з'єднала Борислав не лише з Дрогобичем, а й зі столицею монархії – Віднем (перед цим нафту возили возами в ємностях по 15 віденських центнерів (840 кг) до Дрогобича і Перемишля). Це дало поштовх до нового нафтового “буму”. І вже 1875 р. в місті діяло 75 великих і 175 малих підприємств, які видобували нафту та “земний віск”.

Оскільки багато шахт, особливо неглибоких, вичерпалися, далі виживали лише більші підприємства. Так у 1880 р. існуюча кількість 2832 шахт і сверловин у 1895 р. зменшилася до 449, а 1900 р. – їх залишилося всього 75.

Значний вплив на процес концентрації нафтової індустрії мала і регуляторна діяльність австрійського уряду. В 1860 р. австрійський уряд видав закон, у якому оголошено, що “скальна олія є особливою копалиною, для експлуатації якої треба дістати спеціальний дозвіл”, і це сприяло укрупненню нафтових підприємств. В 1886 р. на основі звіту гірничого інспектора Навратіля про умови праці на цих мініфірмах уряд поставив їх під нагляд гірничих урядів, а в 1897 р. видав розпорядження, що усі чинні шахти повинні бути сучасно обладнані і знаходитися на відстані одна від одної не менше ніж 60 м. У Галичині дотримання цих розпоряджень добивався шеф урядової гірничої секції Ф. Цехнер.

До початку 90-х рр. XIX ст., як вже згадано вище, сверловини в м. Бориславі бурили переважно ударним, часто ручним, способом. Найглибша сверловина досягала 208 м. Нафту знаходили на глибинах до 600 м, але коли ці джерела майже вичерпалися, перейдено до більш глибокого буріння. Досить швидко, в 1884 р., було пробурено сверловину “Карпатський Раточин – 1”, яка дала фонтан нафти з глибини 700 м. Після вичерпання збагачених нафтою поверхневих верств бурові сверловини почали досягати глибин до 1300, 1400 і навіть 1500 м. Великі нові пристрої відповідали вимогам сучасної техніки. З цих бурових сверловин сира нафта частково витікала під звичайним тиском природного газу, а частково її добували за допомогою помпових пристроїв. У 1883 р. в місто прибув канадський підприємець Мак Гардвей, який купив у місцевого власника право на пошуки нафти і зайнявся бурінням трьох свердловин, на яких запровадив новий спосіб механічного ударного буріння з використанням парових машин, названий “канадійкою”, яке дозволяло ввести в експлуатацію поклади, що залягали на більших глибинах. Відповідно замінилась хижацька експлуатація природних багатств і людської сили; малі незначні підприємства замінювались на більші, забезпечені сучасними допоміжними засобами і сучасним устаткуванням, які працювали на раніше недосяжних глибинах. Друга така бурильна вежа з'явилась в Східниці, і скоро вона зайняла провідне місце у видобутку нафти. Ці способи інтенсивного видобутку давали на тодішні обставини ропи аж забагато. До них долучилися продуктивні свердловини, що спричинило першу кризу у нафтовій промисловості. Загострення кризи призвело до того, що відомий американський нафтовий трест “Standard Oil Co” почав керувати нафтопереробними заводами, пропонуючи власникам гроші на будівництво сховищ для зберігання нафти, а також виплативши аванс за умови визнання права на опції за пільговими цінами. Багатьох виробників влаштовував цей договір і вони були готові віддати свої володіння тресту, щоб запобігти дешевому витоку

нафти за кордон. Одночасно австрійська держава вклала 8 млн. корон у Бориславі на будову декількох закопаных у землю контейнерів, смністю по 1 млн т кожний, та великих складів для зберігання приватними підприємцями надлишку продукту.

Згідно з даними журналу “Нафта” (цитовано по [2]) продукція сирової нафти в районі Борислав-Тустановичі дорівнювала у 1898 р. – 13 тис. т, 1899 р. – 18 тис. т, 1900 р. – 56 тис. т, 1901 р. – 132 тис. т.

Дальший експоненціальний зріст привів до одержання в 1907 р. вже 1011590 т. Таким чином на початку 1900-х рр. Бориславський район став основним продуцентом нафтової ропи і в 1907 р. його частка складала 74% сумарної нафтової продукції Галичини.

Друге перспективне родовище знайдено приблизно 20 км від Борислава – в Східниці. Там ще в 1860-х роках викопано ряд шахт-шурфів, які давали нафту в задовільній кількості, але їх продукція суттєво зменшилась в 1880 р. В 1890-му році Г. Щепановський заложив промислову спілку з основною власницею цих земель – княгинєю Любомирською. Застосувавши глибинне “канадійське” буріння, він добився значного зросту нафтовидобутку, особливо з шибу “Якуб”. Коли в 1884 р. родовище Східниця давало всього 1568 т нафти в рік, то в 1890 р. продукція, разом з поблизьким Уричем, зросла більше чим в 100 раз – до 185 тис. т. Одначе надалі, внаслідок, мабуть, вичерпання основних нафтоносних покладів, видобуток почав систематично зменшуватись: в 1904 р. до – 72627 т, 27421 в Уричі. В 1905 р. відповідно – 60202 та 20347. В 1907 р. продукція нафти знизилась вже в три рази, порівняно до найбільш успішних 1900–1901 рр. і досягала всього 39650 т в Східниці та 13510 т в Уричі.

Наприкінці XIX – та на початку XX ст. Дрогобич і його околиці стали центром великого нафтового басейну, який майже повністю опинився в руках іноземного капіталу. На Дрогобичині виникло кілька більших підприємств з видобутку нафти та озокериту, зокрема нафтовидобувне підприємство Клегера (Klöger), нафтоперегінне Шрайнера (Schreiner) і Герца (Herz), в самому Дрогобичі запрацював великий нафтоперегінний завод Готліба, на якому працювало до 200 робітників. У 80-х рр. XIX ст. місто Дрогобич перетворилось на центр нафтовидобувної промисловості Західної України – з’явилися перші іноземні капіталовкладники. До прикладу, союзові виробників “Гартенберг-Гольдгамер” (Hartenberg-Goldhammer) належало 18 шахт, капіталовкладнику Дінглеру (Dingler) з Моравської Острави 8 шахт, Роберту Домсу з Пруссії – кілька фабрик з топлення “земного воску” (озокериту) та нафтоперегінна фабрика [4]. Тут діяло багато різних акційних товариств: “Галицько-Карпатське акціонерне нафтове товариство”, Акціонерне товариство “Східниця”, (Aktiongesellschaft “Schodnica”) “Ганноверсько-Карпатське акціонерне товариство” (Hannover-Karpathen Petroleum Aktiongesellschaft), “Галиція” (“Galizin”), “Євроойл-акціонгезельшафт” (“Eurooilaktiongesellschaft”) (“ДЕА”), “Пресер” (Presser) та ін. Якщо у 80-х рр. XIX ст. дрогобицькі і бориславські підприємства давали тільки 5 % всієї нафти, що видобувалася в Галичині, то в 1904 р. – 66%. Так, 1907 р. шиб “Вільно” давав з глибини 100 м 70–80 вагонів денної продукції (100 ц), що викликало нечуване зниження ціни на сировину. Неорганізована промисловість стає безсилою проти великої кількості сировини, яка продавалась за безцінь, або навіть пропадала на полях та ріках, через відсутність резервуарів для зберігання. Брак перспективного думання став причиною того, що вибух шахти “Вільно” викликав неорганізовану паніку.

Пік Бориславського нафтовидобутку припадає на 1909 р. – 1965 тис. т нафти. Цьому сприяло і те, що ручний спосіб видобутку повністю змінився механізованим – за допомогою поршневих насосів. Цей спосіб експлуатації сверловин переважав у Бориславі протягом 1907 – 1947 рр.

На жаль користь з цього нафтовидобутку мали лише чужинці, а селяни – власники перспективних нафтових земель – не маючи ні капіталів, ні технічних знань для використання цього дару Божого – продавали переважно “за псячі гроші” свою землю спекулянтам.

Але нафта використовувалась не лише як паливо чи для освітлення – у книжці К. Фалькевича [5] наведено інформацію і дані про різні продукти, одержані із нафтової ропи – від бензину до вазеліну, змазок і нафтового коксу.

Як вказано вище, пошук та розробка нафтових родовищ відбувалися на цілому прикарпатському Підгір’ї. Особливо слід вказати на південносхідну Галичину, тобто Гуцульщину, терени між Черемошом і Бистрицями. Пошуки нафти в XIX ст. проводились також в районі на південь від Долини – Калуша, але вони були малоуспішними. Зато в Пасічній – кілометрів 10 на південь від Надвірної – в 1895 р. одержано при бурінні фонтанний вибух нафти, на який поставлено шиб, що дав за 7 місяців 2492 цистерни нафти. Далі сверловина забила корком із парафіни, але після його усунення та поглиблення сверловини до 460 м продукція нафти продовжилась з виходом 9–10 цистерн місячно. Нафту відкрито і в інших гірських місцевостях, але одержані там кількості її, як правило, було незначними. Так Погар (18 км на південний захід від Сколе) в 1880 р. дав з 4-х шахт 370 т нафти за рік, а Майдан, над Луквою (30 км від Калуша) з шибом “Яніна” глибиною 488 м в 1889–1900 рр. дозволяв одержувати всього від 0,4 до 1,6 т в рік. В 1905 р. це виробництво було припинено. Такого ж порядку була в 1886–1906 рр. продукція в Пасічній над Надвірнянською Бистрицею. Більш продуктивними були шибі в Старуні, на захід від Надвірної – в 1895 р. там існувало декілька копанок, які були взаємно віддаленими на всього 3–5 м і з яких одна на протязі півтора року давали щоденно 0,6–0,7 т нафти, а інша шахта, глибиною 18 м дала за декілька днів аж 45 т. В 1885 р. фірма барона Грове здійснила там сверлення на глибину до 180 м, з яких було одержано по 15–20 барелів нафти (2,5 – 3 т). В цьому ж районі знайдено родовища в Дзвинячі, розміщені в пісковіку, які в 1886 – 1899 рр. давали по 180 – 300, а в 1890 р. навіть 800 т нафти річно, але після 1900 видобуток там впав практично до нуля. Зауважмо, що у всіх цих місцевостях знаходяться також поклади земного воску (парафіну, озокериту).

Суттєво більш продуктивними в кінці XIX ст. були родовища на південний захід від Коломиї – в міжріччі Прута і Лючі. По даних Віндакевича [2] ще в 1771 р. в Слободі Рунгурській (20 км на захід від Коломиї) була шахта глибиною 22 м, викопана в пошуках солі, де одначе появилась нафта. Тоді це нікого не цікавило – але в 1896 було там вже 6 шахт глибиною до 60 м з річною продукцією 200 – 300 т нафти. Продукція нафти в цьому районі особливо зросла в 1881 р., коли Станіслав Щепановський (St. Szczepanowski), застосувавши канадський метод буріння, добився в шахті “Ванда” потужного виходу нафти. За ним послідували й інші, і вже восени 1882 р. в Слободі Рунгурській було 80 сверловин глибиною до 120 м, а на 1900 р. кількість їх зросла до 300, правда, більшість з них не була продуктивними. Про динаміку одержання нафти в Слободі Рунгурській дають поняття наступні дані її одержання (в тонах):

Таблиця 1

Видобуток нафти в Слободі Рунгурській в 1880 – 1906 рр.

Рік	Нафта, т	Рік	Нафта, т	Рік	Нафта, т
1880	240	1885	29000	1893	7293
1881	6000	1886	24613	1895	6260
1882	14000	1887	19151	1900	4580
1883	20000	1890	16160	1902	4329
1884	22000	1892	9870	1906	4200

Як бачимо, після раптового зросту продукції нафти в 1881–1882 р. максимальна продукція тривала всього 8 років – до 1890, а далі наступив її спад до приблизно третини початкового рівня і до початку XX ст. вона утримується на постійному рівні – біля 400 т річно. Крім нафтовидобутку, Щепановський збудував у Печеніжині модерну на ті часи рафінерію (нафтоперегонне підприємство), де нагрів нафти здійснювався не в котлах, типу вживаних на спиртзаводах, а в циліндричних ємностях. Цікаво тут зауважити, що в зв'язку з раптовим економічним розвитком цих околиць вони були відокремлені від Коломийського повіту з утворенням нового, з осередком в Печеніжині.

Прояви нафти, але мало продуктивні чи непродуктивні, стверджено також в пісковикових верствах ряду інших поближких гірських місцевостей – в Прокураві, на потці Ріпне, в Космачі і др. Річна продукція нафти в Космачі із 158 т в 1900 р. зросла до 11980 т в 1904 р., але вже 2 роки пізніше впала до 3370 т, а нові сверлення були там практично безрезультатними.

Вкажемо на поступове зменшення продуктивності родовищ в Слободі Рунгурській спочатку 1890-х рр. та Східниці з 1905 р., так що на пайку родовищ Борислав-Тустановичі 1905 р. приходилось 75 % загального видобутку.

Хоча основна частина видобутої нафтової ропи вивозилася без подальшої переробки поза межі Галичини, тим не менше, у нас було створено і ряд рафінерій (НПЗ). Як вказано вище, спочатку основним продуктом були фракції, придатні для використання в лампах, керосин, інші фракції дистиляту мали меншу цінність – легкі бензинові фракції мали застосування як розчинники, а важкий остаток – для нагріву, а також як мастила, і, в деяких випадках, для одержання парафіну. Це положення однак різко змінилось в кінці XIX ст. з винаходом двигунів внутрішнього згорання та появою автотранспорту.

Внаслідок відсутності фінансів і технічних кадрів, спочатку виникали численні невеликі підприємства з примітивною періодичною дистиляцією нафти для відбору цільових фракцій. В 1898 р. сумарна переробна здатність всіх цих фабричок, розміщених переважно в західному регіоні, дорівнювала біля 800 ц (80 т) в день. В 1882 р. цісарський уряд ввів мито на привізну нафтову ропу та нафтопродукти, яке ще було підвищене в 1887 р., що сприяло розвитку краюї переробки ропи. Ми не маємо даних про тодішню кількість рафінерій в Галичині, тим більш в східній, але загальна їх кількість в австрійських землях, без Угорщини, в 1886 р. дорівнювала 63 і можна припустити, що більша частина із тої кількості відносилась до Галичини. Однак ринкові умови не сприяли діяльності таких малих фабричок. До 1892 р. 12 з них припинили свою діяльність, а в 1893 р. більшість діючих фірм приступило до картельної угоди. В 1894 р. в Галичині діяло все таки 46 рафінерій.

Однією з причин необхідності нових капіталовкладень у цю промисловість була потреба модернізації технологій з метою одержання ширшого діапазону цільових продуктів – адже в результаті відкриття нових потужних родовищ в кінці XIX ст. за яких 20 років ціна нафти та нафтопродуктів знизилась майже вдвічі. Дійсна розбудова нафтопереробної промисловості була пов'язана з відкриттям потужних джерел нафти в Східниці. В 1896 р. в Дідичах збудовано модерну на цей час рафінерію “Східниця” і майже одночасно перебудовано рафінерію “Галіція” в Дрогобичі. Тут можна відмітити інтенсивну господарчу діяльність в східній Галичині Дойчебанку (Deutsche Bank) та фірми Стандарт Ойл (Standart Oil), яка саме збудувала фабрику в Дідичах і суттєво впливала на господарку цілого бориславського регіону. В 1906 р. в Галичині все ще діяла 61 рафінерія. Зауважмо, що коли в цей період сира ропа, бензин та керосин переважно експортувалися, то для очищених змазочних масел експорт почав перевищувати імпорт лише 1903 р.

Майже вся кількість видобутої в Австроугорщині нафти походила з Галичини. Про потужний розвиток нафтодобувної промисловості свідчать цифри, взяті на основі даних цісарсько-королівського Міністерства рільництва [3].

Таблиця 2

Стан видобутку в період 1886 – 1905 роках в Галичині

Рік	Продуктивність в квінталах	Грошова вигода, корони	Кількість підприємств	Кількість робітників	Число сверловин
1886	425387	3362414	180	2917	873
1890	916504	65059686	221	3729	1334
1895	1880344	8928706	218	4323	1895
1900	3472132	21113577	253	5906	2793
1903	6725078	17101312	258	5107	2859
1905	7943912	19587433	304	6659	2922

1 квінтал = 50 кг

Розглядаючи ці дані можна звернути увагу на наступні особливості:

- 1) постійний зріст видобутку нафти кожні 5 років, в середньому, в 2 рази; однак грошовий прибуток після періоду росту до 1900 р. далі помітно зменшився, причиною чого було зниження цін нафти в 1902 р. майже в 2 рази: з 5 – 7 корон за кг до приблизно 2,5 корони.
- 2) постійно з року в рік зростала кількість працюючих підприємств, діючих сверловин і зайятих робітників, однак, значно повільніше, чим нафтовидобутку. Очевидно, причиною цього явища було удосконалення техніки буріння, що дозволяло сверлится до більших глибини, а також відкриття нових, більш потужних родовищ.
- 3) на протязі усіх 20 років, наведених в таблиці 2, кількість робітників, зайятих в одному підприємстві, була постійною 15 – 20 чоловік. Це простежується із співставлення кількості сверловин і робітників за ці роки.

Більша частина видобутої в Галичині нафти походила із східних – Бориславського та Коломийського округів. В 1904 р. східна Галичина дала 6 609 897 квінталів (з того сам Борислав 5 460 175), а західна всього 1 662 270 квінталів. Ще чіткіше

різниця в цифрах спостерігається в 1907 р., а саме 10 784 700 на сході та всього 808 046 квінталів на заході.

Розпочатий дуже великий видобуток у Східниці немовби закриває період в історії нафтової промисловості Західної Галичини та околиць Горлиць і Кросна, колісками нафтового гірництва, але й водночас відкриває період найновішої історії з перевагою Східниці, Борислава і Тустанович. З відкриттям тих нових теренів – Борислава і Тустанович – галицька промисловість починає набирати значення все-світньої. Буріння тут дійшло до глибини 1200 – 1400 м. 1892 р. багато малих фабрик припинили своє існування через технічну відсталість, а 1893 р. виник перший картель нафтових фабрик.

У цей час з'являються перші публікації економічного змісту. В брошурі директора банку крайового А. Вротновського докладно аналізуються чинники, від яких залежав розвиток промислу та причини його занепаду. 1870 рік в історії розвитку промислу визначається звільненням від громадянського податку підприємців та передачею у власність фабрикантів будинків, в яких живуть робітники фабрик (11 квітня 1893 р. № 21 Подання Виділу крайового про пільги та умови звільнення від податків). З 1899 р. почалася підтримка розвитку нафтового промислу [6] (Wrotnowski, A., 1883). У постанові від 25 червня 1913 р. йшлося про вкладання капіталу в акційні підприємства з видобутку та переробки нафти. Привезені машини для нових фабрик давали у користування задарма, дешево продавали землю для будови фабрик, залізничні тарифи зменшували аж на 50 %.

Стрімке зростання видобутку нафти в Східній Галичині призвело до захоплення ряду підприємств іноземним капіталом, який діяв шляхом утворення акційних товариств, таких як Галицько-Карпатське нафтове товариство (1895), Східниця (1896) і ін. 1905 р. англонімецький концерн “Премеройл” (“Premieroil”) контролював більшу частину нафтовидобутку і перероблення нафти в Галичині [4].

Однак ріст видобутку нафти, практично, не впливав на поліпшення долі працівників, зайнятих в копальнях, а також і на загальний рівень добробуту в короннім краю, хоча, без сумніву, деякі податкові відчислення в крайовий скарб відбувались. В цьому і нічого дивного при тодішніх господарчих умовах (як, подібно, і нині при т. зв. “ринковій” господарці). Адже, коли примітивні копанки могли ще виконувати всього декілька робітників, то створення більших копалень та саме буріння потребували більшої кількості робочих рук, складної техніки, спеціалістів-інженерів, отже, відповідно і великих грошових вкладів. Вже на самому початку розвитку нафтовидобування бачимо, що необхідна була участь більших землевласників, майже виключно поляків (приклад – спілка Лукасевич-Кльобасса), але згадані, як і інші дрібні місцеві підприємці, опинились скоро “поза грою” і нафтова промисловість перейшла в руки чужого, і навіть, не австрійського банкового капіталу.

Правда, бачимо, що віденський уряд, як вже згадано, боровся з явними надзжиттями та нехтуванням життям і здоров'ям робітників. Особливо часті випадки траплялись в копальнях воску. Тому в 1884 р. введено т. зв. “нафтові” закони, створені гірничі інспекторати, які наглядали за безпекою виконуваних робіт, а в 1907 р. видано відповідні поліційні приписи. Тим не менше умови праці, особливо в більш ранні роки були жажливими, а винагороди мізерними, що приводило до конфліктів і страйків. Зокрема, знайдено поліційні доноси про страйки робітників на нафтових копальнях та звіт, який свідчить про шкідливі умови праці (1863 р.) (ЦДІАУ, м. Львів, ф. 146, оп. 55, спр. 16). Доля місцевих робітників і їх боротьба

за покращення свого життя описана Іваном Франком “Борислав сміється”, “Воа constrictor”, та Стефаном Ковалівим – “Громадські промисловці”, “Образки з Галицької Каліфорнії”.

Але як відбилися виникнення нафтової промисловості на долі первинних власників землі – дрібних галицьких селян? На жаль – в загальному негативно. Ми мало чули про селян – співучасників промислових-нафтових спілок. Вони, як правило, віддавали в оренду чи продавали свої поля за непропорційно низькими цінами. А далі? Добре було, якщо одержані гроші пішли на розширення і покращення господарства, чи купно більшої площі землі в іншій місцевості, або на оплату освіти дітей. Але дуже багатьох ці “легкі” гроші здеморалізували і остаточно вони опинились в кишнях корчмарів. Хоча, треба признати, деякі мешканці Борислава та довколишніх сіл зуміли зберегти батьківську землю, не продаючи її, а віддаючи в оренду нафтопромисловцям, переважно на 25 років і при умові грошової винагороди в розмірі ціни 20 % видобутої нафти, а також “метрівки” – договірної оплати за кожний квадратний метр землі, зайнятої копальнею. Так, що до кінця XIX ст. в Бориславі і околицях з’явилась, – доволі нечисльні українські підприємці [7]. Ще згадаємо, що коли до нафтового “буму” війтами Борислава були місцеві селяни, то після розквіту там спекулятивної нафтової горячки влада в місті перейшла в руки не українців, досить згадати такі прізвища, як Шмуль Крайсберг, Арон Крайсберг, Корнгабер. Це зрозуміло, викликало невдоволення місцевого населення, особливо з прилучених до міста близьких сіл, і справа закінчилась тим, що галицьке намісництво у Львові надало українцям право на відокремлення і утворення в Бориславі окремої християнської громади, яка проіснувала до 1939р. [8].

Треба тут згадати ще один аспект справи – майже повну відсутність української технічної інтелігенції, а можливість одержати інженерну, чи геологічну спеціалізацію була. Вже з 1855 р. у Львівській політехніці читались курси технічної хемії, в 1871 р. створено хеміко-технологічний факультет, а в 1886 р. – дослідну станцію нафтової промисловості, якою з 1891 р. керував один з нечисельних тоді українських інженерів – професор Роман Залозецький. На жаль, наші селяни в Австрії притримувались тенденції посилати дітей на студії права або теології, і лише рідко – медицини чи гуманітарних наук; технічні науки були “не в моді”. Зауважимо, що ситуація після 1900 р. і, особливо, 1918 р. почала змінюватись. Зустрічаємо, нехай спочатку нечисельні прізвища інженерів-українців, які часто закінчували освіту за кордоном, особливо гірничу в Чехії. Але це вже XX століття. До речі – подібна ситуація була і з можливими студіями у вищих військових школах, що фатально відбулось в 1914 р. на організації УСС і в 1918 – УГА. Наявних старшин вищого рангу, особливо штабових, практично не було і їх заступали в значній мірі поручники резерву.

Загалом варто відзначити, що джерелознавчі знахідки та історичні відомості лише підтверджують велику кількість та вартість нафтових і газових покладів, розташованих на теренах українських Карпат, які залягають у глибині і чекають своїх розробників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Mikucki T.* Nafta w Polsce do połowy XIX w. // *Przemysł naftowy.* – 1938. – Т. 13, N 17. – S. 461–469.

2. *Engler C., Höfer H.* Das Erdöl. – Leipzig: Verlag S. Hirzel, 1909. – Bd. II. – 964 s.
3. *Мельник І.* Довкола Високого Замку. – Львів.: Апріорі, 2010.
4. *Хонигсман Я.* Проникновение иностранного капитала в нефтяную промышленность Западной Украины (1873 – 1939 гг.): автор. дисер. ... канд. эконом. наук. – Москва, 1960. – 18 с.
5. *Falkiewicz K.* Kopaliny i ich przetwory. – Lwów: Nakład księgarni pedagog, 1906. – 234 s.
6. *Wrotnowski A.* Przemysł fabryczny w Galicyi. Lwów, 1883 – 44 s.
7. Ф. 225 “Концерн французьких нафтових промислових та торгових товариств “Малопольща”, м. Львів”, оп. 4, спр. 3 “Листування, геологічні описи, карти та креслення нафтоносної ділянки у м. Бориславі”. – 57 арк.
8. *Бойко Г.* Участь українців в організації і праці нафтового промислу Борислава до 1939 р. // Галицька брама. – 1997. – № 1 (25). – С. 16–18.

SUMMARY

Roman MAKITRA¹, Margaryta SEMENYUK²

DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL OIL PRODUCTION IN GALICIA IN THE NINETEENTH CENTURY

¹*L.M. Lytvynenko Institute of Physical-Organic Chemistry and Coal Chemistry
National Academy of Sciences of Ukraine
3a Naukova Str., 79060 Lviv, Ukraine
e-mail: vfh@org.lviv.net*

²*Institute of geology and geochemistry of combustible minerals
National Academy of Sciences of Ukraine
3a Naukova Str., 79053 Lviv, Ukraine*

Data on the development of oil recovery in the Halychyna region of the second half of the XIX century beginning from primitive diggings and ending in mines with deep drilling are cited. At that period 1880-1885 the oil-processing industry simultaneously appeared and rapidly developed following from simple distillation to petroleum refining. Also data on the sudden growth of production during that period of time so that in the course of some years Halychyna took the first place in oil production in the world are presented. The influence of oil industry development upon the country's economics and the level of life of the residents in this region is characterized.

Keywords: Halychyna, oil production, distillation, economics of production.

РЕЗЮМЕ

Роман МАКИТРА¹, Маргарита СЕМЕНЮК²

РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОЙ ДОБЫЧИ НЕФТИ В ГАЛИЧИНЕ В ХІХ ВЕКЕ

¹*Институт физико-органической химии и углеймии им. Л.М.Литвиненко НАН Украины
ул. Научная, 3а, 79060 Львов, Украина
e-mail: gmidyana@gmail.com
e-mail: vfh@org.lviv.net*

*²Институт геологии и геохимии горючих ископаемых НАН Украины,
ул. Научная, 3а, 79053 Львов, Украина
e-mail: igggk@mail.lviv.ua*

Приведено данные по развитию нефтедобычи в Галичине во второй половине XIX века от примитивных “копанок” до шахт с глубинным бурением. Прослежено возникновение и бурное развитие нефтеперерабатывающей промышленности от простых дистилляций до рафинирования нефти. Приведено также данные резкого роста продукции в период 1880-1885 годов, характерен тот факт, что в некоторые годы Галичина занимала первое место в мире по нефтедобыче. Охарактеризовано влияние развития нефтяной промышленности на экономику страны и на уровень жизни жителей региона.

Ключевые слова: Галичина, нефтедобыча, дистилляция, экономика продукции.

Надійшла 22.10.2012.
Після доопрацювання 04.01.2013.
Прийнята до друку 20.02.13.